

Etnologinis avių vardų kontekstas

MILDA NORKAITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnis skirtas lietuvių avivardžių etnolingvistinei analizei, taikant analitinį aprašomąjį, lyginamąjį ir interpretacinį metodus. Svarbiausias tyrimo tikslas – atskleisti nominacijos ryšį su folkloriniu ir etnologiniu kontekstu. Orientuojantis į informantų nurodytus įvardijimo motyvus paaiškėjo, jog tradiciškai avių vardijimas grindžiamas somatine, etologine, vertinamąja bei priklausomybine motyvacija, o išlikusi maginė vardų funkcija rodo, kad onomastinę situaciją inspiruoja ne vien paties denotato išvaizda ar būdo ypatumai, bet ir emocinis (kartais pragmatiškas) žmogaus santykis su gyvūnu.

RAKTAŽODŽIAI: avis, avivardžiai, zoonimika, lietuvių tautosaka, etnolingvistika.

Gyvūnų įvardijimo principai ir pati zoonimų struktūra turi akivaizdžių sąsajų ne vien su bendrąja denotatų nominacijos tradicija bei kultūra, bet ir su kalbos istorija, etnologija, mitologija ir pan. Todėl, gyvūnų vardų radimąsi ir funkcionavimą laikant tautos kultūros apraiška, jų tyrimą galima skirti ne vien onomastikos, bet ir etnolingvistikos sričiai, nes juose atsispindi ir įvardijimo tradicija, ir maginė funkcija, liudijanti etninę mąstyseną, ir vardo davėjo kūrybinis potencialas.

Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centre saugomoje maždaug 46 000 vienetų Lietuvių zoonimų kartotekoje (LZK) avių vardų tėra 287 (0,62 proc.). Taigi avivardžiai – viena mažiausių lietuvių zoonimų subklasių, nes šie naminiai gyvūnai, ne vieno tyrėjo pastebėjimu (Бурханов 1971: 303; Поротников 1972: 231; Górniewicz 1988: 83), retai gauna vardus.

Svarbiausia avių (kaip ir kitų gyvūnų) įvardijimo priežastis – onomastinė: tai poreikis gyvūną identifikuoti bei išskirti iš kitų tos rūšies padarų. Pabrėždamas diferencinę funkciją Antanas Salys net vartojo išplėstinį terminą *naminių gyvūnų išskirtiniai vardai* (Salys 1933: 45). Tačiau, kaip yra pažymėjęs Aleksandras Vanagas, „zoonimams būdinga ne tik skiriamoji funkcija – vardai dažnai parodo ir tam tikrą emocinį žmogaus santykį su gyvūliu, vienaip ar kitaip (dažniausiai teigiamai) jį apibūdina“ (Vanagas 2008: 615). Kaip matysime vėliau, santykis gali būti ir pragmatinio pobūdžio – vardas gali rodyti gyvulio kaip materialinės

vertybės priklausymą konkrečiam asmeniui (asmenims), jam priskiriamos ir ma-
giškos galios.

Vardų parinkimo ar sukūrimo motyvų esama įvairių, tik ne visada zoonimus užrašę asmenys nurodo priežastis ar prielaidas, dėl kurių denotatas buvo pava-
dintas kaip tik tokiu vardu. Kadangi avys yra vieni seniausių naminių gyvūnų,
laikytų vilnai, kailiams, pienui bei mėsai, galima spėti, kad ir jų įvardijimo prin-
cipai yra seni; pati leksema *avis* laikytina tiesioginiu indoeuropiečių prokalbės
veldiniu, plg. lot. *ovis*, skr. *avis* (ide.*-īs).

Skiriamieji požymiai, kuriais dažniausiai pasiremiamą įvardijant gyvūnus, yra
labai įvairūs, tačiau didžioji vardų dalis, kaip rodo žvalgomojo pobūdžio zoonimų
kartotekos analizė ir kol kas tik kelių subklasių detalesnis tyrimas (Norkaitienė
2003: 195–212, 2004: 34–40), yra vienaip ar kitaip susijusi su paties denotato
turimomis fizinėmis ar būdo savybėmis.

Šiuo požiūriu avių vardai nėra išimtis: gausa išsiskiria s o m a t i n ė s m o -
t y v a c i j o s avivardžiai – jų yra 204 (70,7 proc.). Regimųjų fizinių skirtybių
sąlygotus vardus parankiau aptarti pagal vardų pateikėjų nurodytus požymius: tai
gyvūno spalva, kūno dalių ypatumai, ūgis bei kompleksija, fiziologija ir amžius.

Dėl viso kailio spalvos, atspalvio ar margumo duoti vardai: **Baīčkė** Šln¹ : liet.
baīčkis, –ė ‘baltas meitėlis, balta kiaulė’, dar plg. liet. *baīčius* ‘baltas gyvulys ar
paukštis’ LKŽ I: 589; **Baītė** Atk, Bsg, Krs, 2Pklñš; **Baītė** Jz; **Baltėlė** Pp; **Baltùkė** Graž,
Jz; **Baltùtė** Atk, Ktk : liet. *báltis*, –ė; *baītis*, –ė ‘baltas gyvulys ar žmogus’ ten pat: 617;
Baltóji Kalv. 84 : liet. *baltàsis*, –óji ‘balto plauko gyvulys’ ten pat: 611; **Juōčkė** Bsg :
liet. *juōčkis*, –ė ‘juodas gyvulys, juodis’ LKŽ IV: 390; **Juodė** Dglš, Jz, 3Pklñš, Pmp, 2Šd,
Šil, Zbš : liet. *juodis*, –ė ‘juodas arklys ar kitas kuris gyvulys; juodas paukštis; juočkis’
ten pat: 399, 404; **Juodóji** Kalv. 84, Pklñ : liet. *juodàsis*, –óji, plg. *juodas*, –à ‘anglies
spalvos, tamsus; pršn. baltas’ ten pat: 393; **Márgė** Jz : liet. *márgis*, –ė ‘kas margas
(apie šunį, katę, paukščius)’ LKŽ VII: 855; **Margašémė** Vdžg : liet. **margašėmis*, –ė,
dėl jo plg. liet. *márgas*, –à ‘su ne vienos spalvos dėmėmis, juostomis, ornamen-
tais, raibas, rainas’ ten pat: 850 ir liet. *šėmas*, –à ‘šviesiai melsvai pilkas, palšas (ppr.
apie galvijų plauką)’ LKŽ XIV: 629; dar plg. *šėmmargis*, –ė ‘šėmmargas, juodmar-
gis galvijaus’ ten pat: 630; **Pīlkė** 3Bsg, Jz, Kp, 2Krsn, 4Pklñš, 2Šd, Šln; **Pīlkė** Atk, Kmn,
Všk; **Pīlkùtė** Jz, Pklñ : liet. *pīlkis*, –ė; *pīlkis*, –ė; *pīlkis*, –ė ‘pilkas gyvulys, žvėris,
paukštis’ LKŽ IX: 990; **Pīlkóji** Kalv. 84, Ktk : liet. *pīlkàsis*, –óji, plg. *pīlkas*, –à, –a
‘pelenų, švino spalvos’ LKŽ IX: 988; **Raīnė** Dglč; **Rainiūkė** Ppl : liet. *raīnis*, –ė;
raīnis, –ė; *rainyš*, –ė ‘kas rainas’ LKŽ XI: 56; **Rūdė** Gdl : liet. *rūdis*, –ė; *rūdžius*, –dė
‘rudas gyvulys, žvėris, paukštis’ ten pat: 872, 883; **Rudóji** Kalv. 84 : liet. *rudàsis*, –óji,
plg. *rūdas*, –à ‘tamsiai geltonas’ ten pat: 862; **Šémė** Vdžg : liet. *šėmis*, –ė ‘šėmo

1 Lokalizaciniai sutrumpinimai kaip *Lietuvių kalbos žodyne*; prieš juos nurodomas pasikartojančių
vardų skaičius.

plauko galvijąs' LKŽ XIV: 630; **Šývė** Zbš : liet. *šývois*, -ė 'balsvas, pilkšvas arklys, balsva, pilkšva kumelė', dar plg. *šývas*, -à 'pilkas' ten pat: 977; **Žėbrė** Bsg, Brž, 2Dglč, Krs, Pakl, Pkln; **Žėbris** Bsg, Brž; **Žėbrýtė** Bsg, Kmn; **Žėbrùtė** Kmn, Pvn : liet. *žėbris*, -ė; *žėbrius*, -ė 'žėbras gyvulys' LKŽ XX: 236, 237, dar plg. *žėbras*, -à 'turintis margą smulkiais lopiniukas snukį' ten pat: 233; **Žilė** Dglč, Jz, Vb : liet. *žilis*, -ė 'žilas gyvulys' LKŽ XX: 586, dar plg. liet. *žilis*, -ė 'pilkas' ten pat: 587; **Žilóji** Kalv. 84 : liet. *žilasis*, -óji, plg. *žilas*, -à 'rusvai ar melsvai pilkas, balsvas (apie kiaulės šerius, ožkos ir kt. gyvulių plaukus)' ten pat: 577.

Įdomūs metaforiniai avies kailio spalvą nusakantys vardai. Baltai aviai duotas vardas **Gulbýtė** Mck lyginamojo frazeologizmo *Balta kaip gulbė* PŽ: 86 (dar plg. *Balta kaip gulbelė, raudona kaip avietėlė* LPP II: 380 (Ds) ir analogiškos motyvacijos pravardės *Gulbė* (aukšto ūgio, liekna, šviesiaplaukė) LPr: 226 (Žsl) kontekste suvokiamas kaip prototipas, t. y. kaip „reiškinys, kuris kalbantiesiems atrodo tipiškas, pavyzdinis, normalus margoje panašių daiktų ar reiškinių grupėje“ (Gudavičius 2000: 59). Evaldos Jakaitienės pastebėjimu, „kadangi daiktų, reiškinių, situacijų paplitimas ir suvokimas atskirų tautų kultūrose gali skirtis, prototipai pasižymi etniniu savitumu, pvz., baltos spalvos prototipas lietuviams yra sniegas, o kirgizams – medvilnė“ (Jakaitienė 2005: 82). Dar prisiminkime tradicinį palyginimą *Baltas kaip sniegas* PŽ: 250 ir kitą metaforinį baltos avies vardą **Snaigė** Žl.

Sugretinus palyginimus *Ruda kaip voverė* PŽ: 332; *Rudas visas, kap voverė kad būtų an galvos pavožta* LKŽ XIX: 965 (Rdm), būdvardį *voverinis*, -ė 'kurio plaukas voverės kailio spalvos' [Voverinis arklys Ggr] ten pat: 966 ir pravardes *Vóveras* (rudaplaukis); *Voverė* (rudaplaukis) LPr: 449 (Vdšk, Zp), nekyla klausimų, kodėl ruda avis gavo **Voverė**s vardą RdN.

Žinant, kad „mūsų folklorinis velnias dažniausiai juodas“ (Jasiūnaitė 2005: 111), dar plg. ten pat pateikiamą leksinį velnio eufemizmą *júodasai* (*Kad jį kur júodasai nujotų až tokius darbus!* Ds), o jo juodumas mūsų etninėje kultūroje pirmiausia sietinas su bažnytine ikonografija (Vėlius 1987: 44), juodos avies vardą **Kìpšas** Vdžg, kurio etimonas yra velnio sinonimas, būtų pagrindo laikyti metaforiniu; dar plg. komparatyvines konstrukcijas *Juodas kap velnias* PŽ: 313 (Stk); *Juodas kai kipšukas, tokio žėbrino vaiko da nebuvo mačiusi* LKŽ XX: 236 (NmŽ), veiviržėniškių patarlę *Visi velniai vienokio juodžio* LKŽ IV: 404, vaikams gąsdinti ar raminti išgalvotos juodos būtybės pavadinimą *juōdis* [Žiūrėk, vėl juodis atbėga! LKŽ IV: 404 (Slm)] ir pravardės *Kìpšas* LPr: 263 (Stk, Upn) motyvuojantį požymį – *tamsaus gymio*. Įdomus informantės pastebėjimas, kad šią juodą avį „vadino *Kìpšu*, o paskui perdirbo į *Kìpsą*“, tačiau nėra paaiškinimo, kodėl taip buvo pasielgta. Gyvūnų pervadinimo atvejai labai reti, vardų keitimo motyvai dažniausiai neaiškūs, tačiau šiuo atveju galima spėti, kad perdirbinys **Kìpsas** yra fonetinis eufemizmas: sutampa ne tik pirmieji variantų skiemenys (net ir skiemenų skaičius),

o skiriasi tik vienas antrojo skiemens garsas (plačiau apie fonetinės eufemizacijos būdus žr. Jasiūnaitė 2005: 114).

Konkrečiūs kūno vietos spalva ar spalvotumo pobūdis inspiravo avivardžius, kurių etimonai yra determinaciniai dūriniai, apibūdinantys antraisiais sandais *-ak-*, *-aus-*, *-burn-*, *-galv-*, *-kakt-*, *-uodeg-* žymimų gyvulio kūno dalių spalvą: **Juodaākē** Rv; **Juodākis** Ktk : liet. *juodaākis*, *-ė* (*juodākis*, *-ė*) 'kas juodomis akimis' LKŽ IV: 390, 391; **Margaūsė** Štk : liet. *margaūsis*, *-ė* 'su margomis ausimis' LKŽ VII: 851; **Baltabuŕnė** Bū, Kmn : liet. *baltabuŕnis*, *-ė* 'gyvulys su baltu snukiu, su balta burna' LKŽ I: 606; **Juodburnė** Vb : liet. *júodburnis*, *-ė* 'su juoda burna' LKŽ IV: 398; **Baltagaĩvė** Vb, VI; **Baltgaĩvė** Brž, Krn; **Balgávis** AlksnP : liet. *baltagaĩvis*, *-ė* (*baltgaĩvis*, *-ė*; *balgávis*, *-ė*) 'su balta galva' LKŽ I: 606, 613, 593; **Juodagaĩvė** Dg, Kp, Ktk, Rmš, Sug; **Juodagaĩvis** Sug; **Juodagálvė** 3Vb; **Juodgaĩvė** Alns, Bsg, Brž, 2Btg, 2Dg, Gdl, Grk, Pnv, 2Šd, Vdžg; **Juodagaĩvis** Alns, Ppr; **Juodgálvė** Vb; **Juodgávis** AlksnP; **Juodgalvė** Bsg, Krn, Smlg; **Juodgalvėlė** Šrk; **Juodgalvýtė** Bsg : liet. *juodagaĩvis*, *-ė*; *juodagávis*, *-ė* (*juodgaĩvis*, *-ė*; *juodgávis*, *-ė*; *júodgalvis*, *-ė*) 'kas juoda galva' LKŽ IV: 391, 400; **Margaĩvė** Pln, Rzg; **Margalvėlė** Trk : liet. *margaĩvis*, *-ė*, plg. *marggaĩvis*, *-ė* 'turintis margą galvą' LKŽ VII: 850, 852; **Rudagaĩvė** Kp, Ktk, Pp : liet. *rudagaĩvis*, *-ė* 'kas ruda galva' LKŽ XI: 861; **Pilkakáklė** Alns : liet. **pilkakáklis*, *-ė*, dėl jo plg. liet. *pilkas*, *-à* 'pelenų, švino spalvos' LKŽ IX: 988 ir liet. *káklas* 'kūno dalis, jungianti galvą su liemeniu' LKŽ V: 91; **Baltauodėgė** Vb : liet. *baltauodėgis*, *-ė* 'su balta uodega' LKŽ I: 612; **Juoduodėgė** Pmp : liet. **juoduodėgis*, *-ė*, dėl jo plg. liet. *juodauodėgis*, *-ė* 'kas su juoda uodega' LKŽ IV: 396; **Pilkuodėgė** Pmp : liet. **pilkuodėgis*, *-ė*, dėl jo plg. liet. *pilkas*, *-à* 'pelenų, švino spalvos' LKŽ IX: 988 ir liet. *uodegà* 'anat. suplonėjusi stuburinių gyvūnų nugarkaulio atauga, ppr. esanti užpakalinėje kūno dalyje' LKŽ XVII: 460.

Motyvuojantis požymis dažnai yra ne tik avių kūno ar jo dalių spalva, bet ir įvairūs įgimti ar įgyti ypatumai bei trūkumai. Neretai tokiu pagrindu atsiradusių zoonimų etimonai yra sudurtiniai žodžiai bei priešdėlio *be-* vediniai: **Baūsė** Vn : liet. **baūsis*, *-ė* < *beaūsis*, *-ė* 'kas neturi ausų' LKŽ I: 704; **Baužėlė** Vb : liet. *baūžis*, *-ė* 'baužas (be ragų) gyvulys', plg. *baūžas*, *-à* 'beragis, buolas' ten pat: 698; **Beragėlė** Pp; **Berāgis** Sug : liet. *berāgis*, *-ė* 'kas be ragų' ten pat: 759; **Beuodėgė** Akm : liet. *beuodėgis*, *-ė* 'kas neturi uodegos' ten pat: 788; **Blėsis** Alvt, plg. germanizmą *blėsis*, *-ė* 'blesas arklys, blesa kumelė; laukis' ten pat: 903; **Čiuprūtė** (pagal kuodą ant galvos) Vdn, plg. slavizmą *čiuprà* 'galvos plaukai' LKŽ II: 169, 170; **Didžiagaĩvė** Kp : liet. *didžiagaĩvis*, *-ė* 'kas didele galva' ten pat: 489; **Didžiarāgis** Pbr : liet. *didžiarāgis*, *-ė* 'kas su dideliais ragais' ten pat: 491; **Ilgakōjė** Kp : liet. *ilgakōjis*, *-ė* 'ilgų kojų' LKŽ IV: 41; **Ilgauodėgė** Kp, Šrk : liet. *ilgauodėgis*, *-ė* 'su ilga uodega' ten pat: 46; **Kemuŕzė** (turi lopus ant galvos) Vdžg – etimonas, su kuriuo būtų galima sieti vardą, neaiškus; dar plg. avivardį *Muŕzė*; **Klišis** Ktk : liet. *klišis*, *-ė*

‘klišas žmogus’, plg. *klišius*, -ė ‘kas klišas; klyvis, šleivys’ LKŽ VI: 111; **Laūkė** Krn; **Laūkis** Vpr; **Laukūtė** Vdn : liet. *laūkis*, -ė ‘gyvulys su balta dėme kaktoje’: dar plg. *laukkāktis*, -ė ‘kas su lauka kakta’ LKŽ VII: 183, 176; **Mūrza** (juodagalvė) Brž, (marga galva) Vdžg; **Mužė** Brš; **Murzýtė** (akys, ausys, nosis tamsesnės spalvos) Drs, plg. slavizmą *mūrza* ‘kas murzinas, išsitepęs, nesiprausęs’, dar plg. *muřzis*, -ė; *muřzius*, -ė ‘kas išsitepęs, nešvarus (apie pilką su juodomis dėmėmis avi)’ LKŽ VIII: 433; **Peliaūsė** Brž : liet. *peliaūsis*, -ė ‘kas trumpomis smailomis kaip pelės ausimis’ LKŽ IX: 766; **Rāgė** Bsg, Pjs, Rmš, Šil, Vln; **Ragýtė** Vb; **Ragūtė** Kmn, Šd : liet. *rāgis*, -ė; *rāgis*, -ė; *rāgius*, -ė ‘kas su ragais, raguotas’ LKŽ XI: 35; **Raguotė** Mlt : liet. *raguotis*, -ė ‘kas su ragais, raguotas’ ten pat: 42; **Riestarāgis** Kltn : liet. *riestarāgis*, -ė ‘kas riestais ragais’ ten pat: 561; **Skrubeliūkas** Bsg, skolintinis vardas, sietinas su letizmu *skrube* ‘trumpausė avis’, plg. la. *skrubis* ‘das krumme Messer zur Hohlschneiden’ ME III: 898; **Striubausėlė** Šrk : liet. *striubaūsis*, -ė ‘kas trumpomis ausimis’ LKŽ XIII: 979; **Strūgė** Vn : liet. *strūgis*, -ė ‘be ragų, baužas gyvulys’ ten pat: 999; **Šmūlė** Pln : liet. *šmūlis*, -ė ‘baužas, šmulas, be ragų gyvulys’ LKŽ XV: 112; **Trumpakōjė** Kp : liet. *trumpakōjis*, -ė ‘kurio trumpos kojos (apie gyvus padarus)’ LKŽ XVI: 1011; **Trumpauodėgė** Kp, Krn : liet. *trumpauodėgis*, -ė ‘kurio trumpa uodega’ ten pat: 1021, **Vienrāgė** Bsg : liet. *vienrāgis*, -ė (*vienarāgis*, -ė) ‘kuris su vienu ragu’ LKŽ XIX: 232, 146.

Kad ryškūs denotato išorės požymiai dažnai lemia vardo pasirinkimą, rodo ir tapačios motyvacijos pravardės: *Baltagalvis* (šviesiaplaukis) LPr: 157 (Zp), *Beaūsis* (be vienos ausies) ten pat: 166 (Brb, Krsn), *Didžiagalvis* (didelės galvos) ten pat: 199 (Ktk), *Ilgakōjis* (ilgų kojų) ten pat: 229 (Slč, Vb), *Ilgauodėgė* (dėvi ilgus sijonus) ten pat: 230 (Pbr), *Klišius* (kreivų kojų; šlubas; šleivos eisenos) ten pat: 267 (Mrkt, Krs, Užl), *Laūkis* (plikagalvis) ten pat: 287 (Mlt), *Mūrza* (tamsaus gymio) ten pat: 318 (Dbg). Šias avivardžių ir pravardžių paraleles papildė Birutės Jasiūnaitės surinkti velniavardžiai, kuriems pradžią davė nelabojo kūno sandaros ypatumai ar fiziniai trūkumai, luošumas, pvz., *ožkakōjis*, *ragúotinis*, *ilgauodėgis*, *kreivakīškis* (Jasiūnaitė 2011: 87, 88), *kūpris*, *šlūbis*, *bekuūnis* (Jasiūnaitė 2012: 54, 57). Išvaizdos defektai atsispindi ir kitos mitologinės esybės – vaikų baidyklės – pavadinimuose, pvz., *išvarvėtakis*, *išpelėtakis*, *gugà* (sulinkusi baidyklė), *čiūrmaitis* (murzina baidyklė), *šėpšelis* (susivėlusai baidyklė) (Jasiūnaitė 2000: 179, 183). Taigi tiek zoonimų, tiek pravardinių asmenvardžių, tiek mitonimų nominacijai labai svarbios su denotato išvaizda susijusios detalės.

Avių nominacijai ypač svarbi tiek vizualiai, tiek lytėjimu juntama vilnos kokybė. Vilnos kokybės kvalifikacija kaip motyvuojantis požymis inspiravo dvidešimties avivardžių atsiradimą: **Baltaviūnė** Alns, **Baltaviūnė** Kp : liet. *baltaviūnis*, -ė; *baltaviūnis*, -ė ‘su baltomis vilnomis’ LKŽ I: 612; **Barškīnė** Pp : liet. **barškīnis*, -ė, dėl jo plg. liet. *vilnabarškīnis*, -ė ‘kurio vilnos sukibusios’ [Avinas vilnabarškīnis

Nt] LKŽ XIX:427, dar plg. *barškolúotas*, -a 'su barškolaiais (barškolas – suskretęs mėšlas avies vilnose)' [Barškolúotos avies vilnos Jnk] LKŽ I: 669; **Garbănė** Alns : liet. *garbănius*, -ė 'kas garbanotais plaukais' LKŽ III: 113; **Ilgavilnė** Kp : liet. *ilgavilnis*, -ė 'su ilgomis vilnomis' LKŽ IV: 47; **Minkštaplaukė** Stk : liet. *minkštaplaukis*, -ė 'kurio minkšti, švelnūs plaukai' LKŽ VIII:225; **Pasišiaušėlė** Vb : liet. *pasišiaušėlis*, -ė 'kas pasisiaušęs, susivėlęs, sutaršytas plaukais' LKŽ IX: 472; **Purūtė** (mažai vilnos duoda) Graž : liet. *pūris*, -ė 'kas pasipūtęs', plg. liet. *pūrė* 'koks papuręs, pasipūtęs, minkštas daiktas' LKŽ X: 952, 948, *špūris*, -ė, 'papurgalvis' LKŽ XV: 286; **Šeravilnė** Grk : liet. *šeravilnis*, -ė (*šeriavilnis*, -ė) 'kurio prastos, šiurkščios vilnos' LKŽ XIV:644, 650; **Šilkavilnė** Grk, Kp; **Šilkavilnis** Ppl; **Šilkavilnė** Antz, Dglė : liet. *šilkavilnis*, -ė; *šilkavilnis*, -ė 'su minkštomis, švelniomis vilnomis' ten pat: 791; **Šiurkštaplaukė** Stk : liet. **šiurkštaplaukis*, -ė, dėl jo plg. *šiurkščiaplaukis*, -ė 'kieno šiurkštūs plaukai' ten pat: 952; **Šiursė** Atk : liet. *šiūrsis*, -ė 'kas pašiurpęs, pasisiaušęs; šiurpis' ten pat: 966; **Šlakúotoji** Kalv. 84 : liet. *šlakúotasis*, -oji, plg. *šlakúotas*, -a 'taškuotai margas, su dėmelėmis, taškeliais' ten pat: 1003; **Švelnavilnė** Kp : liet. **švelnavilnis*, -ė, dėl jo plg. *švelniavilnis*, -ė 'kieno švelnios vilnos (ppr. apie avis)' LKŽ XV:480; **Zelskóji** Lel, plg. **zelskàsis*, -óji, dėl jo plg. *zelskas*, -a (nlt.) 'kuris garbanotomis vilnomis (apie avis)' LKŽ XIX: 1017. Čia priskirtinas ir metaforinis vardas **Auksavilnė** Kp, sietinas su folkloriniu avies prievardžiu *auksavilnė*, plg. liet. *auksavilnis*, -ė 'su aukso vilnomis (pasakose)' [Nebuvo ką daryt, turėjo atiduot aviną auksavilnį LMD (Rm)]. Trylikos vardų garsinėje struktūroje galima išvelgti fonosemantikos reiškinį – priebalsio š (varduose *Pasišiaušėlė*, *Šiurkštaplaukė*, *Šiursė* pasikartojančio du kartus) savybę sukelti tam tikrą pojūtį: šis garsas „greičiausiai dėl savo artikuliacinių bei akustinių ypatybių turi ryškią „nelygaus paviršiaus“ konotaciją“ (Zabarskaitė 1995: 197–198). Jolanta Zabarskaitė ir Jurgita Paulauskaitė atkreipia dėmesį, kad fonosemantinį minėto priebalsio krūvį „pastebėjo ir mįslių kūrėjai. Vilna koduojama žodžiu *šešuols kemuols* (*Šešuols kemuols – šimtašakis belapis*)“ (Zabarskaitė, Paulauskaitė 1997: 108).

Nedidelį pogrupį sudaro vardai (kartais su estetinio vertinimo požymiais), gauti dėl gyvulio kompleksijos, dailaus sudėjimo ar (ir) dydžio: **Riebūnė** Sdk : liet. *riebūnas*, -ė 'rubuilis' LKŽ XI: 546; **Bùkė** (stora ir trumpa) Krn : *bùkis*, -ė 'žemo ūgio arba trumpa, buka nosimi' LKŽ I: 1140; **Didžiulė** Bsg : liet. *didžiulis*, -ė 'labai didelis' LKŽ II: 493; **Gražuolė** Bsg : liet. *grazuolis*, -ė 'gražus žmogus ar daiktas', dar plg. *graziulė* 'graži karvė' LKŽ III: 545, 543; **Mažėlė** Bsg : liet. *mažėlis*, -ė 'mažasis' LKŽ VII: 968; **Mažylė** Ktv : liet. *mažylis*, -ė 'mažasis, mažėlis' ten pat: 969. Palyginus pavyzdžius akivaizdu, kad tokie patys požymiai motyvavo ir pravardinius asmenvardžius *Bùkis* (mažo ūgio, storas) LPr: 182 (Raud); *Didžiulis* (aukšto ūgio) ten pat: 199 (Dt, Pn, Šd); *Gražuolė* (jaunystėje buvusi graži, dabar stora) ten pat: 224 (Ppl); *Mažėlis* (mažo ūgio) ten pat: 305 (Sdb, Šd); *Mažylė* (mažo ūgio) ten pat: 305 (Kn).

Metaforizuotas storo avino vardas **Bùbinas** Vb sietinas su slavizmu *bùbinas* ‘būgnas’ LKŽ I: 110, kuris, Algirdo Juliaus Greimo pastebėjimu, yra „ne tik garso šaltinis, jis kartu ir regimoji – storo tūrio – figūra“ (Greimas 1990: 270); dar plg. tradicinius veiksmožodinius palyginimus *Arkliai pririję kaip bubinai* PŽ: 50 (Dbk), *Pilvas išvirtęs kaip bubinas* LPP I: 381 (Jnšk). Dėl išorinio pavidalo panašumo radosi avivardis **Vagōnė** (vardas dėl didumo) Mlt, kurio etimonas sietinas su leksema *vagōnė* (brus. *wagen*) ‘medinis apvalus indelis sviestui, varškei įsidėti, vagonė’ LKŽ XVII: 826.

Dėl fiziologinių funkcijų sutrikimo aviai buvo duotas vardas **Tryslikė** (dažnai viduriuoja) Kltn : liet. *tryslė* ‘vlg. kas nuolat viduriuoja, tridžius’ LKŽ XVI: 912.

Kelių zoonimų motyvuojantis požymis yra avių amžius: **Jauniklė** Ktk : liet. *jauniklis*, –ė ‘jaunas, nesubrendęs gyvulys; prieauglis’ LKŽ IV: 309; **Sėnė** Ktk, Škt : liet. *sėnis*, –ė ‘suaugęs, sumitęs gyvulys, paukštis ar pan.’ LKŽ XII: 392 ir su letizmu *vecene* ‘niek. senė, bobšė’ LLKŽ: 698 sietinas vardas **Vėcinė** Brž; dar plg. pravardinį asmenvardį *Vėcinis* (senas) LPr: 439 (Ttr).

Paties denotato išduodami garsai inspiravo atsiradimą onomatopėjinių vardų **Bėbelė** Krs : liet. *bė* ‘interj. me (avies bliovimui žymėti)’ [Bė, bė – rėkia arba bėbia avis] LKŽ I: 704, 703; dar plg. liet. *bėbti* ‘bliauti (apie avį)’ ten pat: 706 ir **Mìksikas** Šil : liet. *mìksikas* ‘kas miksi, mikčius’ LKŽ VIII: 182, dar plg. liet. *mìk* ‘interj. (ožio balsui nusakyti)’ ten pat: 174, *mikčioti* ‘mekenti’ ten pat: 174, 175, *mikėnti* ‘mekenti, bliauti (apie ožką, avį, perkūno oželį)’ ten pat bei pravardę *Miksà* (miknius) LPr: 311 (Lp).

Užfiksuoti 25 (8,7 proc.) e t o l o g i n ė s m o t y v a c i j o s avivardžiai. Vienoki ar kitoki avių įpročiai, elgsena, būdingi judesiai ar pomėgiai buvo paskata duoti vardus **Bailė** Plvn : liet. *bailys*, –ė ‘kas baikštus, bailus’ LKŽ I: 565; **Gerūtė** Pmp : liet. *gerūtis*, –ė, plg. *gėras*, –à ‘meilus, malonus < · · >; nepiktas; tinkamas, naudingas, vertingas’ LKŽ III: 241, 242; **Greituškà** Kp – sietinas su hibridiniu ape-liatyvu *greituškà* ‘greituolis, karštuolis’ ten pat: 562; **Lindėklė** (labai landi) Štk : liet. *lindėklis* ‘kas visur moka prilįsti, landūnas’ LKŽ VII: 522; **Makaliūkas** Kp : liet. *mākalas* ‘apie nerimtą žmogų, pliuškį, niekatauškę’ [Linksmas šuniukas bus makalas, kurs makaluo, ribalai, ribalai visaip J] ten pat: 768; dar plg. *mākaras* ‘kas nuolat juda, muistos, visur maišosi’ ten pat: 771; **Meilūžė** Krn; **Meilūžis** Dg : liet. *meilūžis*, –ė, dėl kurių plg. liet. *meilūs*, –i ‘kuriis moka meilintis, rodo meilę, švelnumą; lipšnus, glosnus’ [Meili katė, kai alkana LMD (Tvr)] ten pat: 1016, 1015; **Mušėikà** Bsg, Krn : liet. *mušėikà* ‘kas mėgsta muštis; peštukas’ LKŽ VIII: 446; **Nedórėlė** Vb : liet. *nedórėlis*, –ė ‘kas nedoras’; dar plg. *nedóras*, –à ‘blogo būdo, piktas’ [Karvė labai nedora: bado, spardo, nesileidžia milžti Ndž] ten pat: 612, 611; **Rėksnė** (daug bliaua) Brž, Bsg, Krn : liet. *rėksnys*, –ė ‘kas išduoda didelį garsą (apie gyvulius, žvėris, paukščius)’ LKŽ XI: 415; **Strakaliūkas** Kp : liet. *strākalas*, *strākalas* ‘kas strakalioja, strapaila, nenuorama’ LKŽ XIII: 930; **Striksiūkas** Bsg :

liet. *striksà* ‘menk. kas šoka, strikinėja’ ten pat: 966; **Šoklė** Plvn : liet. *šoklỹs*, *-ė* ‘kas toli nušoka, gerai šokinėja’ LKŽ XV: 221; **Vedėklė** (pagal padėtį bandoje) Štk : liet. *vedėklis*, *-ė* ‘kas veda einantį, vedlys’, dar plg. *vedlỹs* ‘gyvūnas (arba paukštis), kuris veda bandą (būrį)’ LKŽ XVIII: 471, 488.

Neretai pasitaiko panašiai motyvuotų ir net identiškos struktūros pravardžių, plg. *Gerūtis* (geras) LPr: 219 (Smlg, Škn); *Greituškà* (greitai vaikšto; vikrus, mažo ūgio) ten pat: 224 (Inšk, Atk); *Lindūkas* (landus, smalsus) ten pat: 292 (Srv); *Mākalis* (ūmaus būdo, nepastovus) ten pat: 296 (Lž, Sd); *Mušėikà* (mėgsta muštis) ten pat: 318 (Sr, Všk); *Rėksnė* (garsaus balso; barasi; rėkia ant vaikų) ten pat: 367 (Kmn, Ro, Brt); *Strākalas* (šokčiojančios eisenos) ten pat: 392 (Jsv, Pkn); *Strīksius* (greitas, judrus) ten pat: 393 (Gdl); *Šoklỹs* (vikrus) ten pat: 411 (Žl); *Vedėjas* (mėgsta vadovauti ir girtis, grupės lyderis) ten pat: 439 (Sb).

Esama ir metaforizuotų etologinės motyvacijos avivardžių: **Balerinà** (šeimininko pašaukta labai bliauna ir šokinėja) Vdžg; **Matušė** (pavadinta taip dėl to, kad paskui ją eidavo kitos avys) Tv, plg. liet. *matušė* ‘motušė’ LKŽ VII: 927; **Švilpa** Vb, plg. liet. *švilpa* ‘vėjavaikis, padauža’ LKŽ XV: 574; **Vėtra** Brž, plg. liet. *vėtra* ‘prk. vėjavaikis, padauža’ LKŽ XIX: 9. Prie šios grupelės skirtinas ir avies vardas **Ožkā** Pakln, kurio etimonas yra zoomorfizmas, t. y. perkeltine reikšme pavartotas kito gyvūno pavadinimas. Juo vaizdingai apibūdinamos ir įvertinamos denotato išorinės ir būdo savybės, informanto nusakytos taip: „turėjo labai mažučius ragelius, mėgdavo pabėgti“; dar plg. liet. *ožkā* ‘prk. apie nerimtą lengvabūdę merginą’ LKŽ VIII: 1032. Gražina Rosinienė, tyrusi zoomorfinį žmogaus apibūdinimą lietuvių kalboje, yra pažymėjusi, kad zoomorfinis vertinimas beveik visada turi neigiamą atspalvį (Rosinienė 1978: 45, 1982: 84).

Be čia paminėtų apeliatyvinės kilmės metaforinių vardu, esama ir transnimizacijos atvejų. Tai avinių vardai **Chruščiovas** (užsispyręs) Krn, plg. pvd. *N. Chruščiovas* LTE II: 422; **Pozniākas** (mėgo badytis) AlksnP, plg. garsaus boksininko pvd. *D. Pozniakas* LTE IX: 140 ir **Stālinas** (piktas) Ppr, plg. avd. *Stālinas* LTE X: 369, kurie radosi dėl ryškių semantinių asociacijų. Dar plg. pravardes *Chruščiovas* (aliuzija į Nikitą Chruščiovą) LPr: 187 ir *Stālinas* (griežto, despotiško būdo) ten pat: 389 (Klvr, Ttr, Zp).

Iki šiol aptarti zoonimai motyvacinio ryšiu susiję su pačiais denotatais – jų fizinėmis ar būdo savybėmis. Kitos avivardžių grupės bendras bruožas – žmogaus ir gyvulio santykių atspindžiai.

Saviti vertinamosios motyvacijos 53 (18,5 proc.) vardai, paremti tam tikru emociniu žmogaus ir gyvulio santykiu. Jų etimonai yra įvairūs onomatopėjinės prigimties apeliatyvai, dažniausiai atsiradę iš avių šaukiamųjų, erzinaujųjų, varomųjų ar vaikų kalbos žodžių, ir neretai apibūdinami kaip maloniniai avies, avino ar ėriuko pavadinimai: **Bākanė** Lž, **Bākanis** Žd : liet. *bākanis*

‘avinas (maloninis žodis)’ LKŽ I: 573; dar plg. *bàk* ‘interj. baksnojimui žymėti’ ten pat; **Bāsė** (nes šaukiama *bas, bas*) Bsg, 2Dglš, Kmn; **Basýtė** Mnd, Pp, Vb: liet. *bāsė* ‘avelė (maloninis pavadinimas)’, dar plg. interj. *bàs, bās* ‘basia, bure, bur (šaukiant avių)’ ten pat: 677, 676; **Basinỹs** Brž; **Basiniukas** Vb : liet. **basinỹs*, plg. liet. *basinėlis* ‘ėriukas (maloninis pavadinimas)’ ten pat: 678; **Bāšė** Šrk, plg. avių šaukinius liet. *bāš, bāši* ‘interj. bure, base’ ten pat: 682; **Bazilė** Gdr; **Baziulýtė** Grv : liet. *bazė* ‘interj. bure (šaukiant avis)’ ten pat: 699, dar plg. liet. *baziulis* ‘ėriukas (vaikų kalboje)’, *baziutė* ‘avis, buriutė (vaikų kalboje)’ ten pat; **Bicė** RdN, Žd; **Bicytė** Vb : liet. *bice* ‘interj. bur; ciba (šaukiant avis, ožkas)’ ten pat: 802, dar plg. la. *bice* ‘avis’ – Algirdo Sabaliausko nuomone, toks avies pavadinimas ir garsažodis į lietuvių kalbą veikiausiai pateko iš latvių kalbos (Sabaliauskas 1968: 119); **Būsė** Bsg; **Būsė, Busėlė** Rzg : liet. *busià* ‘interj. bure (avių šaukiant)’ LKŽ I: 1209, dar plg. liet. *busiutė* ‘avelė, burė’, *būsinas* ‘avinas (maloninis žodis)’ ten pat: 1209, 1988; **Būšė** Sd : liet. *būše* ‘interj. bure (avių šaukiant)’ ten pat: 1211, 1209; **Cibė** Žd, **Cibėlė** Šrk : liet. *ciba, cibė* ‘ožka’ LKŽ II: 17, *cibā* ‘interj. ožką ar avių varant, baidant’ ten pat: 18; **Kucūkė** Kč : liet. *kucà* ‘interj. buria, buriu’ LKŽ VI: 755, liet. *kùcė* ‘avis (vaikų kalboje)’ [Kucà kucà, kucūkė, kucūkė (avių šaukia)!] ten pat; **Micėlė** Šrk : liet. *mìcė* ‘malon. kiaulė’ LKŽ VIII: 132, dar plg. *mìckus* (maloninis šuns, katino pavadinimas) ten pat.

Dažniausi garsažodinės kilmės avivardžiai yra **Būrė** Alksnp, 2Bsg, Brž, Dglč, Gdž, Grk, Plv, Rv, Rzg, Smlg, Šd, Šln, Žd bei bendrašakniai vardai su ryškesnę ekspresiją suteikiančiomis įvairiomis mažybinėmis formomis: **Burėlė** Mžk, Rzg, Šrk; **Burikė** Bū, Grk, Klt; **Burýtė** Lkšt, Vb; **Buriukė** Brž; **Buriutė** Atk, Lkšt, Šd (tokias onimų formas Anna Vežbickaja pagrįstai laiko emociniais derivatais – Вежбицкая 1996: 55) : liet. *burė, būre* ‘interj. avių šaukimo garsas’ [Būrė burė burė, buriuke mano, buriuke! Plk; Burė burė budikšt (taip erzina aviną)! Kt] LKŽ I: 1182; *būrė* ‘avis (vaikų kalboje)’ ten pat; Bure bure, te kepurė, base base, te kilbasą LPP I: 385, dar plg. *žbūrė, žburė* ‘interj. sakoma avis varant’ [Žbūrė namon! Ukm; Žburė į banda! Pgr] LKŽ XX: 155 ir Motiejaus Valančiaus pastebėjimą: Kai reikėjo namon ginti, ne varė, bet tiktai sakė: „Burės, burės!“ Pati (Petronėlė) ėjo pirma, o avys paskui ją it po avinvedžio (Val: 66).

Prie šių vardų šliejasi ir avinas **Būrinas** Klm, sietinas su vaikų kalbos žodžiais *būrinas* ‘avinas ar avis’, *buriniukas* ‘avinukas’ LKŽ I: 1186, dar plg. *žburiukas* ‘ėriukas’ LKŽ XX: 156. Prisiminę vaiguviškio berno anekdotinį pasakymą [Jis po datvos, prašančios Dievą priimti ją, avelė, į dangų, meldžia: „Ir aš šiurinas burinas avinas tekis, ir muni priimk!“ LKŽ XIV: 950] ir pridėję verpimo ratelio ritės mįslę [Šiuriutė buriutė bebėgdama priėda Pn ten pat], turėsime visą tautosakinių aliuzijų paradigmą, kurią papildo pravardė *Būrinas* LPr: 184 (Vn), duota žmogui dėl juodų garbanotų plaukų.

Remiantis informatyviais B. Jasiūnaitės lietuvių eufemizmų tyrimais (Jasiūnaitė 2000: 171–191, 2005: 101–117) bei ten pat pateikiama kitų autorių darbų apžvalga, esama pamato avivardžius **Tetukė** Gdl, **Tetulė** RdN, kurių nominacijos

motyvų informantai nenurodė, laikyti komplimentiniais eufemizmais tiek dėl jų etimonų polinkio metaforizuotis, tiek dėl mažybinių priesagų – tipiško eufemizacijos rodiklio. Šių zoonimų etimonai yra giminystės terminai ar tik kiek pažįstamą moterį nusakantys žodžiai *tetùkė, tetùlė*, plg. *tetà* ‘tėvo ar motinos sesuo; dėdės žmona, dėdienė; krikštamotė, kūma; šiaip senesnė moteris (ppr. vaikų kalboje)’ LKŽ XVI: 129, 134, 135, kurie, kaip rodo ten pat pateikiami iliustraciniai sakiniai, etiniais ar tabuistiniais sumetimais kartais atlieka ir eufemistinę funkciją: Tu išmindžiojai tetą (karvės mėšlą, karvamėšlį) Alk; Nusuk tetulę (užpakalį) nuo žmogaus Ds; Reikia skubėt eit namo tetulė (kiaulė) šert Pc. Kadangi „komplimentiniai eufemizmai dažniausiai vartojami pasakų, sakmių ar užkalbėjimų tekstuose, stengiantis palenkti į savo pusę mitinę būtybę ar gyvūną“ (Jasiūnaitė 2005: 106), manytina, kad šių dviejų avivardžių atsiradimą paskatino ne vien būtinybė gyvulį įvardyti, bet ir draugiškas, globėjiškas žmogaus požiūris į jį.

Aiškinantis gyvūnų įvardijimo priežastis negalima nepastebėti iš Laižuvos užrašyto avivardžio **Rasà** : liet. *rasà* ‘vandens lašeliai, susidarę atvėsus orui, atraukiantys žemės paviršiuje esančius daiktus, augalus; ant kokio nors paviršiaus nusėdusi drėgmė’ LKŽ XI: 182, 183, onomastinės situacijos išskirtinumo. Prisiminus kita proga išsakytas pastabas apie tai, kokiais motyvais remiantis vardas *Rasėlė* (pieninga) Nsd buvo duotas ožkai, o *Rasūtė* (pieninga kaip rasa) Plm – karvei (Norkaitienė 2004: 37–38), nekyla abejonių, kad čia paminėtus zoonimus jungia vienas bendras bruožas – tai su magine funkcija susiję vardai. Tikrinių žodžių sakrališkumą tyręs Nikita Tolstojus tokią vardų funkciją vertino kaip pagoniškojo tikėjimo apraišką (Толстой 1989: 84). Čia tiesiog būtina pridurti, kad, stengiantis išsaugoti bei didinti pieningumą, karvėms neretai suteikiami vardai, kurių etimonai yra vienaip ar kitaip su vandens sąvoka susiję apeliatyvai (pvz., *Bangà* Ps, *Ežerinė* Kš, *Ūpė* Ps) arba hidronimai (pvz., *Agluonà* Brž, *Šešupė* Grnk, *Ventà* Žd).

P r i k l a u s o m y b i n ė s m o t y v a c i j o s vardų tėra 5 (1,7 proc.). Labai retai pasitaiko moteriškosios linijos giminystėje pagrįsta tokia zoonimų priklausomybinė motyvacija, kai gyvūnų jaunikliai įvardijami kiek modifikuotais juos atsiavedusių patelių vardais, prie motinos vardo ar sutrumpinto jo kamieno pridėdant deminutyvines priesagas arba suformuojant dūrinį, pvz., **Bāsėriukis** – ėriukas, kurį atsivedė avis, vardu *Bāsė* Kmñ, dar plg. *Malviniukas* – kumelės *Malvinos* atsivestas kumeliukas; *Laurùkas* – kumelės *Laurienės* kumeliukas.

Siekiant parodyti avies kaip materialinės vertybės priklausymą konkrečiam asmeniui, ji gali būti šaukiama šeimnininko vardu ar pavarde: avelė **Albertinà** Ktk : v. *Albertinà*; avinas **Čepùlis** Al : pvd. *Čepùlis*. Toks įvardijimo būdas, kai zoonimų pamatas yra buvusių ar esamų šeimnininkų nepakitę ar kiek modifikuoti asmenvardžiai arba apeliatyviniai pavadinimai asmenų, kuriems gyvūnas auginamas, skirtas dovanoti ar pan. (pvz., *Móša* Bsg – kiaulė, kuri auginama mošai,

vyro seseriai), plačiau buvo aptartas analizuojant kitų dviejų subklasių – kiaulių ir ožkų – vardus (Norkaitienė 2003: 205–206, 2004: 37). Taigi tokia gyvulio priklausomybės asmeniui raiška būdinga ne tik avivardžiams.

Užslėptos priklausomybinės motyvacijos metaforinis vardas **Bitė** sietinas su liet. *bitė*; *bičius* ‘medų nešantis vabzdys (*Apis mellifica*)’ LKŽ I: 855, 804. Atkreipiant dėmesį į 1914 metais gimusios vardo pateikėjos Onos Milevičienės nuorodą, kad avis yra bendra, t. y. bendrai su kažkuo turima, kitaip tariant, bičiuoliška, išaiškėja tokio įvardijimo dingstis – tai peršėra, t. y. svetimo gyvulio šėrimas, laikymas kurį laiką pagal susitarimą už tam tikrą atlygį, plg.: Tos bitės bičiuoliškos (bendrai turimos) ir Anas turi vieną avį, ir ta bičiuoliška LKŽ I: 804 (Ds).

Bendras (bičiuliniu papročiu paremtas) smulkių gyvulių, dažniausiai avių, valdymas rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo XVI amžiaus (Dundulienė 1982: 64). Taigi metafora perauga į socialinę *avelinės bičiulystės* (Greimas 1990: 272) dimensiją. Leksemos *bičiulis*, *-ė*; *bičiuolis*, *-ė* (ir sinonimiškai vartojamos *dalininkas*, *-ė*; *pūsininkas*, *-ė*; *sėbras*, *-ė*) žymi žmogų, kuris ne tik bites, bet ir gyvulius su kitu asmeniu bendrai turi ar iš kito juos gavo, pirkto, su kitu sumainė, pvz.: Jeigu bites turi kartu pasidalinę, tai bičiuoliai Antš; Juodu gaidžio bičiuliai (vienas antram davė gaidį ir tuo būdu susibičiuliavo) J.Jabl; Sumainėm gyvuliais arba tu nuo manę nupirkai – esam bičiuoliai Ds; Aš tau daviau avelę, būsme bičiuoliai – kitam rudeny gėriukus dalysimės per pusę, bičiuoliškai Ds; Avytės nepirkau, man ją paliko bičiuoliškai (už iššėrimą per žiemą liko vienas ėriukas) On; Mes gavome nuo jo avelę bičiuliūtinai (gražintinai) Brs; Bičiulūtinai gavom avį, kitą pavasarį reiks atiduoti šts LKŽ I: 802, 803, 804, 805; Na, tai priimk ir mane pusinyku, arba sėbru, o pelnysim pusiau BsP IV: 2; Aš paėmiau Ragaišio avį sėbrinaĩ (iššėrus per žiemą, ėriukai bus pasidalyti per pusę) LKŽ XII: 278 (Prng).

Iš *Lietuvių kalbos atlaso* medžiagos taip pat matyti, kad *bičiulis* – tai asmuo, „iš kurio kas perkama, kuriam kas parduodama, su kuriuo kas mainoma, bendrai dirbama, kam į šėrybas duodamas gyvulys ar pan.“ LKA I: 200 (Jdr, Tt, Vvs). *Bičiulė*, *bičiulėne* eufemistiškai pavadinama meška [Jo nageliai striugutėliai, kaip mūsų bičiulės, kuri medų iškanojo Sln; Bene toji bičiulienė, kuri dreves kopinėjo JD: 965]. „Toks lokio pavadinimas atsiradęs dėl to, kad šis žvėris dažnai iškopinėdavo medžių drevėse laikomas bites, t. y. žmogus bites lyg ir turėdavo bendrai su lokiu“ LKA I: 200. Dar plg.: Buvo tuokart giriose daug meškų, kurios, nepadėdamos žmonėms įkilų taisyti, galėjo bičiuliauti ir kopti įkiluose medų BsP II: 13. Čia pridūrus, jog „seniaū vilką vādė (vadino) bičiuliū“ LKA I: 200 (Dbč), aiškėja, kad žmogus tiek avis, tiek kitus gyvulius tarsį turėdavęs su vilku dalytis.

Taigi manant, kad *Bitės* vardą avis gavo ne tik dėl to, kad su kuo nors buvo bendrai turima, t. y. taip, kaip bičiulinės bitės, bet ir dėl to, kad – kaip ir bitės – teiktų kuo didesnę naudą, būtų pagrindo zoonimą laikyti apotropėjinu dar ir dėl tos

priežasties, kad bitė yra tarsi darbštumo etalonas [Darbšti kaip bitelė LPP I: 344 (Brž, Mlt, Prn, Vl, Všt); Bitelė arba skruzdėlytė laikomos darbštumo pavyzdžiais ten pat (Žmt)].

Blėzdinga Btg – dar vienas metaforinis avivardis, užrašytas su pateikėjos pastaba „įženklinta“; todėl sietinas su liet. *blėzdinga* ‘zool. kregždė (Hirundo)’, tiksliau – su liet. *blezdingėlė* ‘avies ausies, kaip blezdingos uodegos, iškirpimas’ [Ano avys su blezdingėlės ženklų dešinėj ausy LKŽ I: 908 (Vvr)]; dar plg. liet. *blezdinguotas*, -a ‘su iškirptu ženklų lyg blezdingos uodega’ [Mūso avių blezdinguotos auselės ten pat (Šts)].

Be blezdingėlės, būta ir kitokių avių žymenų. Pvz.: Žymėdavai [avis]: į ausis du ramteliai, kitam skylėlė, kitam siūlelis koks raudonas įvertas LKŽ XX: 600 (Gsč); Kas auselę [aviai] nukerpa, kas ausin inveda ženklelį kokį ten pat: 383 (Ad); Įžymėtos avytės būdavo, tai ausytė įkirpta, tai vilnų kuokštelytė [kerpant] kai kur palikta ten pat: 602 (PnmR); Avelės visus inraišus (įrišamus atpažinimo ženklus) nutąsė LKŽ IV: 134 (Dkšt); Į ausis ėriukams įkirpdavo, lupaciukus prisiūdavo prie pakaušio LKŽ XII: 636 (Škn); Apvalią skyliukę įkerpa, kad atskirtų avį ten pat: 884 (Žg); Mergos nukarpė visom avelėm vilnas ir iškirpo kaktas kryžiškai BsP II: 238.

Žmogaus pasirinkto įkirstinio, įkirptinio, įrištinio, įspaustinio ar kitokio ženklų pagrindinė paskirtis buvo gyvulio ar paukščio (avies, paršelio, oželio, žąsies ar kt.) kaip savo nuosavybės žymėjimas (plačiau apie žymenis ir ženklus žr. Gudavičius 1980: 4), taigi šio metaforinio avivardžio motyvacija akivaizdžiai priklausomybinė.

Baigiant šią aprašomojo pobūdžio analizę galima konstatuoti, kad avių vardų šaltiniai yra du: įvairūs apeliatyvai (281 vardas) ir kiti onimai (6 vardai – 5 iš asmenvardžių ir vienas iš kito zoonimo). Nominacijai ypač svarbūs su denotatine sfera susiję motyvai: somatinės ir etologinės motyvacijos vardų yra net 229 (79 proc.). Vertinamosios ir priklausomybinės motyvacijos avivardžiai, kurių užfiksuota 58 (21 proc.), atspindi žmogaus ir gyvulio santykius ne tik emociniu, bet ir pragmatiniu aspektu. Pabrėžiant gyvulio kaip materialinės vertybės priklausymą konkrečiam asmeniui, jis gali būti vadinamas šeimininko vardu, pavarde arba metaforiškai įvardijamas specialaus – tik jo savininko naudojamo – gyvuliui įrišamo, iškerpamo ar pan. žymens pavadinimu.

Vardų motyvaciją, metaforiškumą jungiant ir gretinant su platesniu kalbos, etnologinio ir folklorinio lauko duomenų kontekstu (su pastoviaisiais epitetais, lyginamosiomis konstrukcijomis, paremijomis, pravardiniais asmenvardžiais, zoomorfizmais, velniavardžiais bei kitais mitonimais, gyvulių maloniniais pavadinimais bei jų valdymo papročiais, liaudies magijos reliktais ir pan.), ryškėja su materialine bei dvasine kultūra susiję tautos pasaulėvaizdžio bruožai, o maginės vardų funkcijos išlikimas liudija ne tik aptariamą subklasės, bet ir visos lietuvių zoonimų sistemos archajiškumą, įvardijimo tradicijų tąsą.

ŠALTINIAI

- BsP – *Lietuviškos pasakos yvairios*, t. 1–4, surinko J. Basanavičius, Chicago, 1903–1905.
- JD – Lietuviškos dainos užrašytos par Antaną Juškėvičę, t. 1–3, Kazanė, 1880–1882.
- Kalv. – Wilius Kalwaitis. *Lietuwiszku Wardų Klėtele su 15000 wardų*, Tilžėje: Spausdinta Otto v. Mauderodės, 1910.
- LKA – *Lietuvių kalbos atlasas*, t. I: *Leksika*, ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1977.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–II, 2-asis leidimas, Vilnius: Mintis, 1968–1969; t. III–VI, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, 1959, 1962; t. VII–IX, Vilnius: Mintis, 1966, 1970, 1973; t. X–XV, Vilnius: Mokslas, 1976, 1978, 1981, 1986, 1991; t. XVI–XVII, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995–1996; t. XVIII–XIX, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997–1999; t. XX, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
- LLKŽ – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, parašė Jonas Balkevičius, Jonas Kabelka, Vilnius: Mokslas, 1977.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. 1, 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 2008.
- LPr – Alvydas Butkus. *Lietuvių pravardės*, Kaunas: Aesti, 1995.
- LTE – *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, 1977, t. 9, 1982, t. 10, 1983, Vilnius: Mokslas.
- LZK – Lietuvių zoonimų kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centre.
- ME – Kārlis Mülenbahs. *Latviešu valodas vārdnīca*, 1.–4. sēj., rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- PŽ – Klementina Vosylytė. *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1985.
- Val – Motiejus Valančius. *Raštai*, t. I, Vilnius: Vaga, 1972.

LITERATŪRA

- Dundulienė Pranė 1982. *Lietuvių etnografija*, Vilnius: Mokslas.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiėškant: apie dievus ir žmones*, fotografuotinis leidinys, Vilnius: Mokslas–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
- Gudavičius Aloyzas 2000. *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Gudavičius Edvardas 1980. *Žymenys ir ženklai Lietuvoje XII–XX a.*, Vilnius: Mokslas.
- Górniewicz Hubert 1988. *Wstęp do onomastyki*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Jakaitienė Evalda 2005. *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jasiūnaitė Birutė 2000. „Iš lietuvių mitologinės leksikos: *baūbas* bei jo padermė“, *Baltistica*. t. XXXV (2), p. 171–191.
- Jasiūnaitė Birutė 2005. „Eufemizmai tarmėse bei tautosakoje: problemos ir perspektyvos“, *Baltistica*, VI priedas, p. 101–117.
- Jasiūnaitė Birutė 2011. „Velnio pavadinimai pagal gyvenamąją vietą lietuvių tarmėse ir tautosakoje“, *Baltistica*, t. XLVI (1), p. 87–106.
- Jasiūnaitė Birutė 2012. „Kūno trūkumai kaip velniavardžių motyvuojamasis požymis“, *Tautosakos darbai*, t. XLIV, p. 49–63.
- Norkaitienė Milda 2003. „Lietuvių zoonimai. Kiaulių (*Sus domesticus*) vardai“, in: *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, p. 195–212.

- Norkaitienė Milda 2004. „Lietuvių zoonimai. Ožkų (*Capra hircus*) vardai“, in: *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra: mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui, Šiauliai, Ryga: Lucilijus*, p. 34–40.
- Rosinienė Gražina 1978. „Žmogaus sudėjimo, jėgos, sveikatos, amžiaus, veiklumo ir darbštumo apibūdinimas zoonimais“, *Kalbotyra*, t. XXIX (1), p. 41–51.
- Rosinienė Gražina 1982. „Zoomorfinis žmogaus apibūdinimas lietuvių kalboje“ *Kalbotyra*, t. XXXIII (1), p. 78–87.
- Sabaliauskas Algirdas 1968. „Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai (jų kilmė ir santykis su atitinkamais slavų kalbų pavadinimais)“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. X, p. 101–191.
- Salys Antanas 1933. „Kelios pastabos tarmių istorijai“, *Archivum Philologicum*, [kn.] 4, p. 21–34.
- Vanagas Aleksandras 2008. „Zoonimai“, in: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, p. 614–615.
- Vėlius Norbertas 1987. *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius: Vaga.
- Zabarskaitė Jolanta 1995. „Ištiktukų priebalsių fonosemantika (vienanariai priebalsių junginiai)“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 35, p. 187–204.
- Zabarskaitė Jolanta, Paulauskaitė Jurgita 1997. „Mįslių žodžių–kodų semantikos ypatumai“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 37, p. 101–110.
- Бураханов К. Н. 1971. „Казахская зоонимия“, in: *Ономастика Поволжья*, т. 2, Горький: Горьковский государственный университет им. Н. И. Лобачевского, p. 303–305.
- Вежбицкая Анна 1996. „Личные имена и экспрессивное словообразование“, in: *Язык. Культура. Познание*, Москва: Русские словари, p. 89–192.
- Поротников П. Т. 1972. „Из уральской зоонимии“, in: *Восточно-славянская ономастика*, Москва: Наука, p. 210–250.
- Толстой Никита И. 1989. „Мифология имени собственного“, in: *Тезисы докладов и сообщений всесоюзной научно-практической конференции «Исторические названия – памятники культуры», 17–20 апреля 1989*, Москва, p. 84–85.

Ethnological Background of the Sheep' Names

MILDA NORKAITIENĖ

S u m m a r y

The subject of analysis comprises 287 Lithuanian sheep' names. According to the author, traditionally the naming of sheep rests on somatic motivation (204 names, or 70.7 percent), including the animal's color, its inborn or acquired bodily peculiarities or shortcomings, height, complexion, and age. Along with visible features, tactile appreciation of the wool's quality and audible perception of the animal's sounds are also important. 25 names (or 8.7 percent) of ethologically motivated zoonyms are related to denotative sphere, being influenced by the animal's character, habits and manner. 53 (or 18.5 percent) names of evaluative and 5 names (1.7 percent) of subjective motivation reflect not only emotional, but also pragmatic relations between humans and animals. In order to emphasize belonging of the animal as a tangible property to a certain person, the sheep may acquire its owner's name, surname or a metaphorical denomination of a specific mark that is exclusive to the owner and is tied onto the animal, or cut out on it, etc.

Comparison of the motivation and metaphoric character of the names with broader linguistic, ethnological and folkloric context (including stable epithets, parallels, paremias,

nicknames, zoomorphisms, the devil's names and other mythical denominations, endearing names of the animals, customs of herding, relics of folk magic, etc.) shows that naming of animals is such a sphere, research of which enables experiencing vitality of the ancient beliefs, customs, and the mythical worldview. In terms of ethnology, the mythological contents of motivation for the name *Rasa* ('dew') seems particularly fascinating. The name has a magical function, as its etymon relates to the notion of water, thus naming of the sheep aims at ensuring and enhancing the quantity of its milk. In addition, this onomastic situation is far from accidental: a goat is known of having acquired a similar name (in diminutive, *Raselė*) for similar reasons. Besides, cows are also frequently given names deriving from appellatives or hydronyms related to water, e. g.: *Banga* (Lith. *bangą* 'wave'), *Upė* (Lith. *upė* 'river'), or *Agluona*, *Šešupė* (Lithuanian hydronyms). Therefore, such phenomenon may be considered a systematic quality of the Lithuanian zoonyms.

Gauta 2017-11-15